

A hagyományos textíliák gyűjteményétől az újragondolt népi iparművészetig

A Hevesi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet 29 alapítója – többségében polgári iskolában szövés gyakorlattal ismerkedő leány és fiatalasszony, valamint egy fő karbantartó – 1951. szeptember 12-én alapította meg a nők

foglalkoztatását segítő szervezetet. A Tompa Béláné tanítónő, elnök által vezetett szövetkezet alapító okiratában feladatként fogalmazta meg a mindennapi életmódhoz kötődő hagyományos tárgyak és használati eszközök gyűjtését, do-

kumentálását, és azok díszítményeinek feldolgozását. Munkájukat 1957-ig – a Radics Kúriába történő beköltözésig – a bérbe vett és a helyi tanács által kijelölt lakrészekben végezték, ahol a tagság által összeadott pénzből vásárolt fonalakat

Alapító tagok az induláskor

dolgozták fel. A törölközőket és lepedőket 1953-ig, a Népművészeti és Háziipari Vállalat megalakulásáig Budapesten, közvetlenül a kereskedőknél értékesítették.

A gyűjtő és feldolgozó munka a szövetség megalakulásával egy időben a szomszédos településen kezdődött, ahol a szövött törölközőkről a szedettes takács mintákat gyűjtötték és dokumentálták. A takácsoktól tanult szövési ismeret alkalmazására 1953-ban Átányban megalapították az első vidéki szövő részleget. Az országos szakmai képviselők biztatására jutottak el a szövött, hímzett és viseleti textilákban gazdag mátrai falvakba, ahol a kendertermesztésnek és feldolgozásnak nagy hagyománya volt.

Az 50-es években a tisztaszobák vetett ágyaiban, festett ládáiban vagy a szuszékok mélyén a szövött-hímzett ágyi és konyhai textilák, az alsóruházatok a család által használt cikkek voltak. Alapítóik, Balázs Bözsi (Kovács Ferencné), Kilcin Joli (Kállai Jánosné) Mátraballán, Mátraderecskén és Bodonyban a helyi szövő és varró asszonyokkal együtt járták a falvakat, gyűjtötték az eszvétán kender láncba szőtt, piros-kék csikritmusokkal díszített fejeles párna – és dunyhahuzatokat, lepedőket és derékaljakat, a piros-zöld színekkel „merkelt” (keresztöltésekkel díszített) kendertörölközőket.

A kalodás hímzéseiről a századfordulón ismertté vált Recsken Bárdos Sándorné irányításával a három szélből összedolgozott, piros-kék vagy fehér színnel hímzett, kalodákkal gazdagon díszített sátorlepedők, szalán varrott mintákkal telített ágytakarók és párnahuzatok, kendervászonból készült női ingvállak és völegényingek, asztalterítők és konyhai textilák mintázatát dolgozták fel alapítóink.

Elődeink fontosnak tartották, hogy a gyűjteményanyagokat dokumentálják, így a tárgyak leírása mellé az utókor számára is jól

használható rajzokat, mintavágókat mellékeltek. Tóth Mária szövő, a Népművészet Mestere vezetésével olyan mintakönyveket és kötéscímeket készítettek, amelyek a 60-as, 70-es években szervezett felnőtt és szakmunkás takács képzéseink alapjául szolgálhattak.

Bodonyban a szövés mellett Recskhez hasonlóan, a hímzésnek is nagy hagyománya volt. Szinte valamennyi gangos ház kamrájában ott volt az eszvéta szövőszék, a család által termelt kenderből gombolyított fonál, így a leánygyermek részére megszőtt vászon kivarrása, a hozomány készítése időben kezdődhetett. A palóc településekkel megegyezően a piros-kék szín és a szálhúzásos díszítmények alkalmazása volt a jellemző, de a női viseletként ismert kendervászon „szukák” újat ebben a kis faluban előfordult, hogy színes keresztöltésű – zöld, sárga, rózsaszín, lila – mintákkal is díszítették. Az itt feltárt ismeretanyagot, az elsajátított tudást Kovács Mama irányításában alkalmazta szövetségünk az 1953-tól működő, bedolgozó szövőkből és hímzőkből álló részlegnél. A művészeti munkát a Népművészet Mestere címet viselő, szövésben és hímzésben egyaránt kimagasló, hagyományos és modern lakástextileket készítő Farkas JP. Bertalanné Kató néni és leánya, Kovács Jánosné Pannika, valamint Kovács Ferencné Balázs Erzsébet gyűjtőmunkában jeleskedő népi iparművészek irányították.

A helyi értékeket leginkább őrző településeken folytatódott a részlegek alapítása. Megalakult a többségében otthon dolgozókból álló mátrai szövő csoport Mátraderecskén, ahol a kis eszvéta szövőszékek mellett már a szélesebb vásznak szövésére alkalmas takács szövőszékeken is szőtték a vászonlepedőket, konyhai abroszokat és a csikokkal, valamint a csavart rozmaringokkal díszített szádafüggönyöket. A palóc szöttek ki-

váló művelőit ismerhettük meg az elmúlt évtizedek alatt, akik közül többen megkapták a népi iparművész címet. Horváth Istvánné, a palóc szöttek „Nagyasszonya”, nem csupán az újragondolt tárgyaival érdemelte ki saját alkotóközösségének és a pályázatok bírálóinak elismerését, de küldetesként vállalta tudásának átadását, a fiatal szövők tanítását, hirdette a helyi értékek megőrzésének és feldolgozásának fontosságát. A palóc szöttek, benne a komakendők újratervezése Kis Miklósné népi iparművész, és leánya Vidiné Kis Anikó tárgyegyütteseinek érhető tetten.

A gyűjtőmunkát irányító Bárdos Sándorné 1955-ben bízta meg a szövetség vezetése a recski hímzők összefogásával és a minitaelemek feldolgozásával. A 60-as, 70-es években 120 fő foglalkoztatását is meghaladó hímzőkkel dolgozó részlegben országosan elismert tervező és alkotómunka folyt, amelyhez új lehetőséget nyújtott a Kossuth Lajos út 118. számú ingatlan, a mai tájház épületének megvásárlása. Dr. Bakó Ferenc, a Heves Megyei Múzeum Igazgatója és Boros Marietta néprajzkutató irányításával történő felújítás és berendezés eredményeként létrejött Magyarország első, védetté nyilvánított tájháza. A Népi Iparművészeti Tanács által támogatott Tájház pitvara, szabadkéményes konyhája és tiszta szobája a XX. század első évtizedeinek lakóházi környezetét és használati eszközeit mutatja be, a hátsó vég és kamra viszont a kimagasló művészeti és gazdasági alkotótevékenységet végző, kizárólag bedolgozókat foglalkoztató hímző részlegnek adott termékadó, átvevő helyet. A Népi Iparművészeti Tanács tevékenységének felszámolását követően szövetségünk 2010-ig működött a műemléket és a hozzá kapcsolódó alkotóházat. Az ingatlan megvásárló, az építészeti és tárgyi örökség megőzésére és működte-

tésére létrejött Hagyományos Értékek Megőrzéséért Alapítvány, egy határon átnyúló együttműködési pályázat keretében 2011-ben felújította a műemlék épületet, majd 2019-ben a Palóc Út Kulturális Turisztikai Klaszter Egyesület vezető partnersége mellett pályázati forrásból bővítette, alkotómunkára, szakkörök, táborok szervezésére is alkalmassá tette az alkotóházat.

Környezetünkben ismertté vált a tarnaörsi kastélyban működő, szakemberek által irányított „szőnyeggyár” munkája, amelynek „megmentése” politikai elvárás volt. A torontáli technikával exportra dolgozó részleg 1955-től 1990-ig, az olcsó távol-keleti szőnyegek nagy tömegű importálásáig, több mint 100 embernek adott munkát. Kiváló szőnyegszövőink közül ma nyugdíjasként ketten – Kiss Istvánné és Csomor Lászlóné – a zaránki részlegben a szúrrátétes termékeket készítik.

A szövetkezet fejlődése, a foglalkoztatási igény újabb szakági

tevékenységet végző részlegek létrehozását igényelte. A konfekcióvarró szakág a felújított szövött és hímzett viseletek, viseletkiegészítők készítését és forgalmazását végzte, amelyet a kiváló szervezőképességgel rendelkező Balázs Jánosné, korábban szövő szakmunkás évtizedeken át irányított. Az ott-hondolgozás mellett hamarosan létrejött a közös-műhelyi varroda, ahol az első, többségében külpiacra szánt, a tarnamérai hímzők által díszített kollekciók születtek. Az új központi műhelyek átadása kiemelkedő fejlődést hozott, a francia, japán, dán és svéd piacra szállított blúzaink, szőtteseink és hímzéseink a „tökés piacon” is ismertté váltak.

A népi kisbútor részlegünket a 60-as, 70-es évek piaci igénye hozta létre. A korábban csak szövőszékeket készítő és karbantartó asztalos szakemberek kezdetben asztalokat, lócákat ácsoltak, majd a szárított faanyagokból Kozma József és Dávid Sándor népi ipar-

művészek szakmai irányításával áttört faragású és rácsos díszítésű étkezőgarnitúrákat készítettek. A Radics Kúriában lévő „elnöki szoba” fontos berendezése a gondolkodószékekkel körülvett tárgyalóasztal, amely mellett a közgyűlés által a tagság köréből választott vezetőségnek számos, a közösség munkáját meghatározó döntései születettek.

A szövetkezet fejlődésének elengedhetetlen feltétele volt a kor lakás- és öltözködéskultúrájához mintázatában és színezetében jobban alkalmazkodó szőttések, hímzések, viseletek készítése, amelynek alapját a folyamatos termékfejlesztés biztosította. Az egercsehi részleggel bővülő szövőknek és az istenmezejei bedolgozókkal kiegészült hímzőknek és varróknak tervező-modellező egységekre volt szükségük. A folyamatos bementés mellett a házi és országos pályázatokra új, a hagyományos minták feldolgozását biztosító alkotások, tárgyegyüttesek készültek, amelyek díszítményeikkel és funkciójukkal a kor igényeihez alkalmazkodtak.

A szövetkezetben dolgozó tervező népművészek – a hevesi Fülöp Pálné, Hegedűs Jánosné, Nagy Béláné, a bodonyi Farkas JP. Bertalanné és a recski Bárdos Sándorné a Népművészet Mesterei – mellett dolgoztak az iparművészek – Vadász Lajosné, Sándor Erzsébet, Németh István, Tankó Judit – akik nagyobb „alkotói szabadsággal” rendelkeztek, akik bátrabban nyúltak az új formákhoz, a tárgyak, a díszítmények színezetével a divatot követték. Mestereink munkáját népművészeink segítették, akik közül a teljesség igénye nélkül ki kell emelnünk Fülöp István, Kozma Józsefné, Horváth Istvánné, László Magdolna, Kakuk Imréné, Vermes Lajosné és Kiss Lajosné munkáját. Az alkotók művészeti tevékenységét Pataki Miklósné a Népművészet Ifjú Mestere, népi iparművész,

Gyűjtőmunka Recsken Bárdos Sándorné és Tompa Béláné a Népművészet Mesterei vezetésével

2007-től a Népművészet Mestere, szövetségünk művészeti vezetője irányította.

Gyakran gondolunk vissza az elmúlt évtizedekre, beszélgetünk közös múltunkról. Jó közösségekben dolgoztunk, szép eredményeket értünk el. Az elismerés a tagságot, a közösségeket illeti. Közel hét évtized alatt több százan dolgoztak szövetségünkben, formálták, gazdagították tevékenységünket, mindenki hozzáette a maga tudását.

Tompa Béláné nyugdíjazása után 1975-ben közgyűlésünk bizalmat szavazott a szövetség irányítására. Nehéz kezdés volt, hiszen elődöm, Juliska néni szakmailag és művészileg is a legkiválóbbak közé tartozott. A szakági vezetőkkel együtt sokat kellett tanulnunk ahhoz, hogy az alapítók által kijelölt úton haladhassunk. Közösen a közgyűléseken határoztuk meg éves feladatainkat, majd a többségében szakemberekből álló vezetőség a feladatok megvalósításának feltételeit teremtette meg. A 70-es, 80-as években a taglétszámunk elérte a 800 főt, árbevételeink, eredményeink tisztességesek voltak. Termékeink a Népművészeti Vállalat kiemelkedő színvo-

Mari néni a nagy pokrócszövő

nalú üzleteiben kerültek bemutatásra, eladásra. Összetartoztunk. A szakma, az ügy szeretete, a népi kultúra iránti igény egygé kovácsolt bennünket.

A Hagyományos Értékek Megőrzéséért Alapítvány által 2007-ben létrehozott, szövetségünk tárgyi történetét bemutató Radics Kúria kiállítóhelyén a Lengyel Györgyi emlékszobában az elmúlt évtizedek tárgyalkotó népművé-

zetét, a meghatározó alkotóközösségek és kiváló alkotók tárgyait mutatjuk be. A tárlatvezetések során ma is meghatódok, hiszen a szakágak legkiválóbb alkotóit, a Kossuth-díjas Kántor Sándor karcagi fazekast, Kapoli Antalt a somogyi fafaragót, Kis Jankó Bori matyó és Király Ilus kalocsai íróasszonyokat és azokat a kiváló alkotókat mutathatom be, akik a legtöbbet tették a hagyományos díszítmények megőrzéséért és újratanításáért.

Sajnos, sok esetben ma már csak tárgyaikkal emlékezhetünk azokra a kiváló alkotókra, akik saját vagy szövetségi műhelyekben adták át tudásukat, szakmaszeretüket. Ők azok, akik hittek a közösségek tanító, formáló erejében, a tudásmegosztás fontosságában. És ők azok, akik büszkéek voltak a szövetségi mozgalomban, a közösségekben elért eredményeikre. Azt gondoljuk, nekik is köszönhetjük tárgyalkotó népművészetünk fejlődését, hogy részesei lehetünk annak a fejlődési folyamatnak, amely a hagyományos tárgyaktól a mai életünk formált, újrarendelt alkotásáig vezetnek.

Együtt a néprajzossal Dr. Schwalm Edittel

Köszönjük a néprajzosoknak, akik művészeti tevékenységünk segítői voltak, akik már nincsenek közöttünk, de tanításaik, szakmai útmutatásaik velünk élnek: Dr. Kressz Mária, Dr. Hofer Tamás, Borbély Jolán, Dr. Varga Marianna, Dr. Füzes Endre, a művészettörténész Dr. Bánszky Pál, az iparművész Dr. Bakay Erzsébet, a művésztanár Lengyel Györgyi.

Tiszteljük a ma is dolgozó Dr. Andrásfalvy Bertalan, Dr. Flórián Mária, Dr. Csiffáriné Dr. Schwalm Edit, Lachner Mónika, Katona Edit, V. Szatmáry Ibolya, Csupor István néprajzkutatók munkáját, akik közös gondolkodással szakmai konferenciákon, alkotótáborokban érlelődő javaslatokkal segítik a szakágak magújulását. Köszönettel fogadjuk a Hagyományok Háza társvezetőjének, Beszprémy Katalinnak, valamint Arday Ildikó és Holb Margit textilművészeknek a tárgyak újragondolását segítő ajánlásait.

Ma a népművészeti szövetkezetek közül egyedülként, a mindennapok küzdelmét felvállaló, a korábbi időkhöz képest nagyon kis létszámú szervezet vagyunk. Nehezebben élünk, de dolgozunk. A munkánkat segítő civil szervezetekkel együtt arra törekszünk, hogy ne csak eszközeinket, de a felhalmozott tudásanyagot is képesek legyünk átadni az utóknak. Ezért is terveztük és pályáztuk meg a regionális képzési központ létrehozását, amely pályázat bár az értékelő levél szerint sikeres volt, de forrás hiányában nem támogatott. Mi azt gondoljuk, nagy szüksége van társadalmi környezetünknek és városunknak is a hagyományos értékeket bemutató, a szakmai tudást továbbadó megújuló örökségre. Ezen meggyőződés tudatában szervezzük és rendezzük Hevesen a Hagyományörző Civil Napokat, Mátraderesckén a Palóc Párnafesztivál kiállításait és szakmai bemutatóit. A Mesterségek Ünnepén, a Karácsonyi és Tavaszi Vásárban

jelenlétünkkel a hevesi népművészet értékeit hirdetjük.

Szövetkezetünk a Hagyományok Házával és Heves városával 1993 óta felvállalta az Országos Szóttespályázat rendezését, amelyhez a 2020-ban tizedik alkalommal megrendezendő Nemzetközi Szóttteskonferencia kapcsolódik. A programok lebonyolításában legaktívabb segítők a Csillagvirág Népművészeti Egyesület tagjai, akik heteken át együtt dolgoznak a pályázati anyagokon, közösen megvitatják, előzsűrizik terveiket. Kiváló alkotók, akik szövött-hímzett viseleti darabjaikkal elismerést, hírnevet szereznek a szakmának. Joggal lehetünk büszkék Fülöp Pálné, Kovács Ferencné, Pataki Miklósné, Vermes Lajosné, Erdélyi Istvánné Kis Jankó Bori, Országos Szóttespályázat és Gránátalma díjaira, Síposné Pataki Mária és Pataki Éva fiatal tervezők modern szóttés ruhatereire.

Az eredményekhez hosszú út vezet. Tudjuk, fontos lenne iskolás korban megérinteni a gyermekek, a kézművesség későbbi művelőinek, befogadóinak lelkét. Erre törekszünk a nyitott műhely programjainkban, a gyermekszakkörök és kézműves táborok idején. Ezt

vállalta egyesületünk a Csoóri pályázat keretében is, amikor nyolc felnőtt szakkört és tábort működtetett, valamint a Hagyományok Háza hálózati programja keretében kézműves tevékenységekre közösségeket szervez. A szakkörök és táborok során készült tárgyakat, mint követendő példákat, a Radics Kúriában szervezett kiállításon mutatjuk be.

Az elfeledett mesterségek újratánítása nemes feladat akkor is, ha tisztában vagyunk vele, közülük már nem, vagy csak nagyon kevesen vállalják a népi kézművesség hivatásszerű művelését. Fontosnak tartjuk, hogy ismereteket szerezzenek a szakágak tájegységi, kiemelten a palócság hagyományos tárgykultúrájáról, tanulmányozzák az évtizedek alatt gazdagodó dokumentációnkat, a megyei értéktárba befogadott hevesi szóttést és recski hímzést.

A Nemzeti Művelődési Intézet Heves Megyei Igazgatóságával, a Hagyományok Házával és a Népművészeti Egyesületek Szövetségével folytatott szakmai együttműködés ösztönzést ad további munkánkhoz, a szövetkezetben tanult jó gyakorlatok folytatásához. Ezt a tevékenységet vállalta a 2004-ben

Pataki Margó művészeti vezető

megalakult, Pataki Miklósné által irányított Csillagvirág Népművészeti Egyesület. A hagyományos tárgyak folyamatos fejlesztése, a díszítmények átírása, a funkciók újragondolása a hevesi, recski, bodonyi, derecskei alkotóközösségekben folyik. A különböző szakágak alkotóival – fazekasokkal, népi kisbútor, szálás anyag, népművészeti baba és szűrretét készítőikkel – a hagyományos életmódban gyökerező, de azok új formákban való megjelenítését és funkcionális bemutatását vállalják. A hagyományos tárgyaink újragondolása alkotási folyamatává vált.

Azt gondoljuk a házasságkötőket köszöntő „hozományoknak”, az adventi és karácsonyi ajándékoknak, a gyermek születését ünneplő és a kisdéd befogadását jelző komatál, komakendő közösségi ajándékoknak ma is fontos üzenetük van. Ezzel az ismerettel készültünk a komatál és komakendő pályázatra, amely keretében az alkotók a díszítmények megtartásával, esetenként új formákkal, a jelképek alkalmazásával hívták fel a figyelmet az eseményhez kötődő ünnep jelentőségére. Azt gondoljuk több, a kulturális tárca által támogatott pályázatokra van szükség! Igenis, csináljunk divatot hagyományaink megéléséből, a hozzá kapcsolódó tárgyak ajándékozásából!

Ehhez elkötelezett alkotóközösségekre, a kultúrát szolgáló önkéntesekre van szükség. Fontos, hogy ismerjük a közösségekben véghezvezhető fejlesztő tevékenységünk lényegét, hogy olyan tárgyakat készítsünk, amelyek tiszta forrásból táplálkoznak, de formájukban, anyagukban és díszítményükben a társadalmi fejlődést követik, és funkciójukkal életünk részévé válnak. Bízunk benne, hogy a közösségi kultúránkat és művészetünket irányító intézmények támogatásával készült újragondolt alkotások a társadalmi közegekben értő és érző befogadókra találnak!

BÁDER MIKLÓSNÉ Heveshez tartozó kis tanyán születtem, itt jártam általános és középiskolába. Munkámat a település ifjúsági házában kezdtem. Ifjúsági vezetőként sok fiatalt ismertem, vonzott a közösség.

1970-ben kerültem a Hevesi Népművészeti Házipari Szövetkezetbe, a munkakönyvemben bejegyzésként „tagellenőr” szerepel, a valóságban szövetkezetpolitikai mindenestem voltam. Szerettem a munkám, hiszen a nap minden órájában az emberekkel foglalkoztam, jártam a mátrai részlegeket. Alapító elnökünk, Tompa Béláné Juliska néni 1975-ben nyugdíjba vonult, a vezetői feladatra felkért külső emberek nem vállalták a megbízatást. A második kisfiam néhány hónapos volt, amikor a munkatársak sokadik felkérésére elváltam a teendőket. Akkor még nem tudtam, mire vállalkozom, de bízam a társaimban, és így van ez a mai napig. Az elmúlt évtizedekben szép eredményeket értünk el. Tagságunk szorgalmas volt, tudtuk, a mi munkánk mérőszáma nem az elért nyereség, attól sokkal többet, a palóc tárgyi népművészet megismertetését, folyamatos feldolgozását bízták ránk alapítóink.

Ma nehéz időket élünk, de vagyunk és dolgozunk. Bizonyára sokan úgy érzik, – gyakran én is – küldetéstudatunkkal, évtizedek alatt gyűjtött értékeinkkel, tudásunkkal itt maradtunk egy másik világból. Bízunk benne, közös céljaink megvalósításához szövetségeseinkre találtunk elsősorban a hasonló célokért dolgozó civil szervezetekben, a Népművészeti Egyesületek Szövetségében, a Hagyományok Házában, a Nemzeti Művelődési Intézetben és a helyi önkormányzatokban.

Örökséget kaptunk, amit évtizedek alatt formáltunk, most a továbbadására törekszünk a szakkörök, táborok szervezésével, a recski alkotóház felújításának és a palóc pajta megépítésének támogatásával. Közös vágyunk a Radics Udvar rendbetétele, épületeink felújítása. Építészeti és tárgyi örökségünket azoknak szeretnénk ajánlani, akik hisznek a hagyományok továbbélésében és annak közösségépítő, emberformáló erejében.

DR. KELEMEN ÉVA kulturális menedzser, földrajz–rajz szakos tanár.

Tanulmányait az egri Eszterházy Károly Főiskolán, majd a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának tájvédő geográfus-földrajz tanár szakpárján végezte. Doktori fokozatát 2012-ben szerezte.

1999 óta dolgozik a közművelődés területén. Szakmai pályafutását a Tiszazugi Földrajzi Múzeumban kezdte, majd az Egri Művészetek Háza Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója volt. 2010-től az Egri Kulturális és Művészeti Központban dolgozott, mint szakmai igazgató. 2015-től a Nemzeti Művelődési Intézet Heves Megyei Irodájának, majd 2017. január 1-től a Nemzeti Művelődési Intézet módszertani referense.